

Мила МЕДИГОВИЋ СТЕФАНОВИЋ

ЛИЧНЕ ИСТОРИЈЕ У КОЛОПЛЕТУ ВЕЛИКОГ РАТА

Гулић, Милан: *Бокељи на страни Србије у Првом свјетском рату,*
Херцег Нови: СПКД „Просвјета“, 2015.

Крај 19. и почетак 20. вијека обиљежила су масовна исељавања Црногораца у Америку. Међу првим исељеницима били су становници приморских мјеста Боке, Паштровића и околине Будве, а потом и из осталог дијела Црне Горе. Мотив исељавања, поред сиромаштва, било је и избјегавање војне обавезе у редовима Аустроугарске – која је одобравала миграцију, јер се тако смањивао људски потенцијал спреман за побуне и устанке.

Друга деценија 20. вијека препознатљива је по бурним догађајима који су обиљежили свјетску историографију. Збивања су забиљежена и, са дистанце од вијека и неколико година, откривамо нове изворе, необјављену архивску грађу, дневне записе, публиковане монографије и текстове у периодичним издањима – што представља драгоцјену грађу савременом историографском приступу, читању и вјеродостојнијем приказу балканских и Првог свјетског рата. Нажалост, историјски догађаји, балкански и Први светски рат, поред људских жртава и страдања становништва, одразили су се и на просветно културне тековине.

Поред прегруписавања снага у Европи, аустроугарске надмоћи, анексије Босне и Херцеговине, сукоби међу балканским државама утицали су и на исељавање становништва у Америку и Аустралију. Оружани сукоби накнадно су их мотивисали да се прикључе војним формацијама војски Краљевине Србије, Краљевине Црне Горе, Сједињених Америчких Држава, Француске Републике и Британске Империје. То су била колективна патриотска увјерења и спремност да се по сваку цену ослободе окупатора.

Објава о општој мобилизацији, после избијања Првог светског рата (26. јула 1914) укључила је, поред војних обвезника и многе добровољце у састав регуларне војске. Међу организаторима прикупљања добровољаца у Америци, на једној страни је био Милан Прибићевић, изасланик Краљевине Србије у САД и шеф Војне мисије, а на другој вође СНО, на челу са др Михајлом Пупином.

Кључна збивања за друштвено-политичку и територијалну конфи-

гурацију свијета били су мотивација др Милану Гулићу¹, доктору историјских наука – сараднику Института за савремену историју у Београду, да обједини архивску грађу и публиковане изворе за тематску окосницу књиге : *Бокељи на страни Србије у Првом свјетском рату*, чији је издавач СПКД „Просвјета“ из Херцег Новог.

Посебност ове научне монографије је у методолошкој свеобухватности и стручној апаратури која обједињује минуциозност истраживања. Ова монографија је композиционо подијељена на неколико поглавља која хронолошки прате слијед догађаја у духу савремене историографије. То потврђују и ауторове ријечи у предговору књиге (стр. 11-17). „Малена Краљевина Србија прошла је пут од жртве аустроугарске експанзионистичке политике , преко хероја битака на Церу и Колубари, окупиране земље, владе и војске у прогонству, до озбиљног фактора сопственог ослобођења и снаге око које је први пут постигнуто јужнословенско уједињење. У свим овим фазама, од борбе за слободу до уједињења, значајан чинилац били су добровољци. (...) Од првог дана, па до оних дана када је ослобођење и уједињење привођено крају, добровољци су пристизали у српску војску, а до државног слома у зиму 1915/1916. године и у црногорску. Међу добровољцима су се налазили и аустроугарски држављани, становници Боке Которске, најјужнијег дијела царске круновине – Краљевине Далмације.“²

Слиједе догађаји и истакнути учесници, током балканских и Првог свјетског рата – на многим фронтovima широм свијета, приказани у посебним одијељцима монографије: Бока Которска у вријеме друге аустријске управе (стр. 19-35), Прилике у Боки у предвечерје Великог рата (стр. 35-38), Бока на почетку Великог рата (стр. 39-49), Добровољци у восци Краљевине Србије у Великом рату (стр. 51-71), Добровољци у восци Краљевине Црне Горе у Великом рату (стр. 73-76), Добровољачки покрет у Русији (стр. 77-92), Мисија Мирка Комненовића (стр. 93-107), Добровољачки покрет у Сјеверној Америци (стр. 109-116), Мисија Шпира Познановића (стр. 117-136), Добровољачки покрет у осталим дијеловима свијета – италијански фронт, Аустралија и Нови Зеланд и Египат (Суецки канал), (стр. 137-142), Бокељи као добровољци из херцеговске, рисанске, которске и будванске општине (стр. 143-150), Бродолом под Медовом (стр. 183-188), Прилике у Боки након пада Црне Горе (стр. 189-194), Побуна морнара у Боки (стр. 195-205) и Последњи дани Царевине и

¹ Милан Гулић рођен је у Задру (1985); основну школу и гимназију похађао је у Бенковцу и Тополи. Дипломирао је и докторирао на Филозофском факултету Универзитета у Београду, одбранивши докторску дисертацију *Дунав у југословенској политици према Совјетском савезу 1944-1953*. Аутор је монографије *Краљевина југославија и Дунав* и 16 научних радова.

² Гулић, Милан. *Бокељи на страни Србије у Првом свјетском рату*, Херцег Нови: СПКД „Просвјета“, 2015, 46-47.

први дани југословенске државе у Боки (стр. 207-213). На крају монографије Милана Гулића је *Списак добровољаца из Боке Которске* као драгоцен историографски извор селективним научним истраживачима ове теме.

Аутор нам на минуциозан начин описује контекст и срж догађаја кроз смјену надлежних управа у Истри и Далмацији којима је придодата Бока Которска након пропасти Млетачке републике 1797.

Ратни добровољци у Првом светском рату поријеклом су из Боке, Грбља, Паштровића, Брајића, Маина и других области. Др Гулић је у књизи навео имена добровољаца, побројавши их по општинама из којих су долазили: херцеговске (190), рисанске (170), которске (465) и будванске (1049). Импозантан је број добровољаца који су се одазвали у војничке редове. О томе пише Милан Мицић историчар из Новог Сада, аутор књиге „Српско добровољачко питање у Великом рату 1914–1918“, коју су објавили Банатски културни центар из Новог Милошева и РТС. Историја српског добровољачког покрета у Првом светском рату одвијала се на више континената и у више земаља. О томе, ко су били и одакле су пристизали добровољци у Првом светском рату, пише др Милан Мицић. Он наглашава да су из САД долазили добровољци на Солунски фронт преко канадских сабирних кампова, енглеских и француских лука, па после обуке у Бизерт и Тунис. Из Русије после борби на Добруци 1916. године, добровољци су 1917–1918. године долазили преко Архангелска, Енглеске и Француске или преко Сибира, Манџурије, Далеког истока, Кореје, Сингапура, Цејлона, Суецког канала...

До 1941. године издато је 43.408 добровољачких уверења која су обухватала углавном добровољце из Првог светског рата, али и један број добровољаца из Балканских и ранијих ратова (1876–76, 1885, босанско – херцеговачког устанка 1875–1878). Већи број добровољаца прошао је кроз редове српске војске, посебно у Русији. На почетку Великог рата, добровољство је било свеевропска појава, али се касније гасило и због ратног замора у војскама зараћених страна манифестује се антиратно расположење.

После окупације Србије 1915. добровољци из Аустроугарске - ратни заробљеници у Италији и Русији или печалбари у САД, постали су једина допуна српске војске. Свакако, допуна српске војске на Солунском фронту или ангажовање добровољачке дивизије на фронту у Добруци 1916. нису били само ствар српске владе. Без финансијске, политичке, дипломатске и војне помоћи савезника – пре свега Француза и Руса, потом Британаца и Американаца – прикупљање добровољаца за српску војску било би онемогућено.

Добровољци српске војске у рату 1914–1918. године углавном су Срби аустроугарски држављани из Босне, Херцеговине, Баната, Бачке, Срема, Барање, Лике, Баније, Кордуна, Славоније, Далмације, Црногорског Приморја, који су својим чином прекршили правила аустроугарских власти и постајали „велеиздајници“. У случају заробљавања аустроугарска војска их је стријеља-

ла, њихове породице интернирала у аустроугарске логоре, а имовину им је конфисковала. Масовно добровољство Срба из ондашње Аустроугарске у српску војску у Великом рату било је врхунац идеје националног уједињења српског народа.³

Вриједност монографија Милана Гулића увећавају биографски детаљи појединачних животних судбина учесника Великог рата. *Бродолом под Медовом* и *Побуна морнара у Боки* изазивају посебне емоције, а потомству указује на највише етичке вриједности истинских бораца за ослобођење из окова аустроугарске окупације. Издвајамо из будванске општине Паштровића Милана Срзентића (1893-1914), Филипа Хацију (1870-1914) из Оребића на Пелешцу и Ника Радановића који су стријељани у љето 1914. Поморац Милан Срзентић ухапшен је „због достављања штампе, цигарета и хране заточеницима на једном броду у Боки, док је, према другом мишљењу, оптужен „да је рабио велеиздајничке и србофилске изразе“. Убрзо је осуђен на смрт као непријатељ државе. Стријељан је 4/17. септембра 1914. заједно са Филипом Хацијом заповједником брода Радијум (на којем је у том тренутку служио), који га је узео у заштиту и представио као човјека који се не бави политиком и оданог Монархији.“⁴ Страдање Милана Срзентића мотивисало је песника Војислава Илића Млађег да му посвети пјесму *Како умире Далматинац*.

Књига остаје као трајно свједочанство о Великом рату – патриотизму, љубави према приморском завичају, црногорској и српској нацији и одрицању од лагодног живота и спремности за страдања. Херојство и пожртвованост прате и примјери дезертерства наших сународника из редова аустроугарске војске, што је кажњавано без милости одласком из прекоокенских земаља: Аустралије, Северне и Јужне Америке.

Референтности публикације доприносе необјављени и објављени извори, мемоарска дјела, издвојена литература и периодика везана за Бокелје у Првом свјетском рату, као и регистар личних имена. За ову врсту научног истраживача, чији исходи имају утицаја на даљи развој историографије, битна су архивска истраживања у одговарајућим институцијама гдје су похрањене посебне збирке, лични фондови, заоставштине и пописници у: Архиву Југославије, Архиву Музеја науке и технике, Архиву Србије, Архиву САНУ, Архиву Удружења ратних добровољаца 1912-1918, њихових потомака и поштовалаца, Војном архиву, Државном архиву у Задру, Државном архиву Црне Горе – Архивском одсеку Историјског архива Котор, Државном архиву Црне Горе – Архивском одсеку Херцег Нови и Хрватском државном архиву у Загребу.

³ Преузето 18.07.2018. са: <http://www.politika.rs/scc/clanak/329109/Pet-hektara-zemlje-za-srpske-dobrovoljce>

⁴ Гулић, Милан. *Бокелји на страни Србије у Првом свјетском рату*, Херцег Нови: СПКД „Просвјета“, 2015, 46-47.